

14 Eylül 2019 tarihli, Bayan Yanı'ndaki ilk "Yazarın Dili/Yazarın Dilleri" başlıklı panelimizdeki sunumum

"SEVERİM DİLLERİNİ BU YURDUN"

Yazarın dili ve dillerine varmadan, yurttaş hakları ve insan hakları çerçevesinde şunu söylemek isterim: Her birey anadilinde eğitim görme, bilim üretme, edebiyat, sanat ve siyaset yapma hakkına sahip olmalı. Ülkemde bu haktan herkesin yararlanmasını isterim. Özellikle bu toprakların kadim halklarına mensup bireylerin.

Anadili insana bilinç kadar bilinçdışının da kapılarını açan anahtardır.

Lacan, bilinçdışının tıpkı imla gibi yapılandığını söyler, analizi de bir dil pratiği olarak görür. Bu en karmaşık imlayı çözmeye çalışırken, anadilinin oynayacağı rolü vurgulamaya bilmem gerek var mı?

Yazarlara gelince, iradeleri dışındaki koşullardan ötürü, ya da Beckett örneğindeki gibi ontolojik ve edebi bir seçimle, yani bile isteye, anadillerinde yazmaktan vazgeçebilirler, ötesi, bu ana eksiği artıya dönüştürebilirler.

Elbette "*olay olay olay/ dile kolay*", başta suçluluk duygusu, aşağılanma duygusu olmak üzere geniş bir duygular spectrumu içinde çalkalanmalarla, kuşku nöbetleriyle, kopuşlarla, -toplumdan, aileden kopuş-, depresyon ve diğer hastalıklarla gelir, bu tırnak içinde başarı. Her örnek bir diğer örneğe bir ölçüde yakın, aynı zamanda uzaktır, yani her seferinde bir biriciklik arz eder.

Bugün birkaç yazar üstünde yoğunlaşacaktım.

İlki Polonya aristokrasisinden bir direnişçi (işgalci çar Rusyasına karşı direnir) **Apollo Korzeniovski**'nin oğlu, **Joseph Conrad** diye bildiğimiz yazar. Sürgün yollarında sekiz yaşında annesini, on birinde babasını kaybeden çocuk, zor nefes aldığı bir dünyada (astımı da vardır) on yedi yaşındayken kendini denizlere vurur. Marsilya'dan kalkan bir gemiye miço olarak kapağı atar, dört yıl sonra Büyük Britanya'nın ticari gemilerine transfer olur ve toplam yirmi yıl boyunca denizlerde seyreder. Yerleşik düzene geçtiğinde, ileri yaşta öğrenmeye başladığı İngilizcenin öncü edebiyatçılarından birine dönüşür.

Arkadaşına şöyle yazmış : "*Ocakta çalışan maden işçisi gibi, ben de kara geceden kendi İngilizce'mi bulup çıkarmaya çalışıyorum. On dört yıldır adeta yankısız bir mağarada yaşıyorum.*" Ve Polonyalı dostuna da şunları: "*İngilizce gözümde hâlâ bir yabancı dil, başa çıkabilmem için muazzam çaba göstermem gerekiyor.*"

Tüm eserini sonradan öğrenilmiş bir dilde veren yazar, ne ilginç ki, farklı kültür ve dillerdeki pek çok yazarın biricığıdir. Belki karanlığın yüreğine inişte, insanın, hele eline yetki verilmiş, sömürgelerdeki gibi denetimsiz bırakılmış insanın nasıl dur durak ve hudut tanımayacağını, bir noktadan sonra istense de zaptedilemediğini cesaret, özgürlük ve özgünlükle anlayıp aktarabildiği için. **Francis Coppola**'nın kült filmi Kıyamet'in de Conrad'ın *Karanlığın Yüreği* romanından uyarlandığını hatırlatalım. Coppola, hikâyeyi ve korkunç **Kurtz**'u, Congo'nun derinliklerinden alıp Vietnam'a yerleştirse de.

Conrad'ın ilk büyük hayranları **Henry James** ve **André Gide**'dir. Gide ayrıca *Tayfun*'un çevirmenidir de. Daha yakın zamanlarda Borges var, insan içine son çıkışında,

nihayetinde Cervantes'siz de yapabileceğini ve galiba kendisi için artık bir Joseph Conrad'ın kaldığını söyleyen... **Romain Gary**, keza. Ve **D.H. Lawrence**...
Gene güçlü bir özdeşleşme: Conrad'ın gizem perdesini az daha aralamak için doktora tezini mektupları ve öykülerine odaklayan bir yersiz yurtsuzlaşmış yazar daha, Filistinli bir ailenin evladı, **Edward Said**. Türkçede de bulabilirsiniz kitaplaştırılmış bu doktora tezini: "**Joseph Conrad ve Otobiyografide Kurmaca**".

2. örneğim, 20. Yüzyılın ikinci yarısında edebiyatı temelden sarsanlardan İrlandalı Beckett'ti... Diğer büyük İrlandalı **James Joyce**'un yakın dostu, hatta **Finnegans Wake**'in yazımı sırasında genç çalışma arkadaşı **Samuel Beckett**. Joyce adına dil araştırmaları gerçekleştiren...
Beckett, kültürler ve diller bulimiği diye tanımlayabileceğimiz James Joyce gibi her şeyi, ama her şeyi kucaklamak değil de, sanki boomerang etkisiyle hiçliği anlatmaya kendini adadığında, bir tür dil anoreksisine de yönelme ihtiyacı duyar, içinde en az rahat edeceği dilde yazmaya karar verir. Fransızca.
Beckett'in Fransızcasıyla alakalı **Nabokov** -gene bir anadil sürgünü, ve anadil sürgünü edebiyatçılar birbirleriyle çok uğraşırlar, sanki bu didiklemede kendileriyle alakalı bir sırrı yahut bir ilacı da yakalama umuduyla-, Nabokov diyorduk, Beckett'in Fransızcası hakkında şu yorumda bulunur: "*Bu bir okul öğretmeni Fransızcası. Küflü. Sonradan öğrenildiği belli, sınıfta ceza tehdidiyle, sıkıcı ev ödevleriyle öğrenilmiş bir dil.*"

Beckett'in istediği de bu izlenimi uyandırmaktı diyebiliriz.

Sık sık dili "**yoksullaştırmak**" için Fransızca yazdığını vurgular Beckett. Dili yoksullaştırmak ne anlama gelir? Retorikten kaçış, tabii. Daha genel olarak, anlamlı ve güvenli bir zeminden, fazla hakim olunan bir dilin kolaylıklarından, sıcaklık ve yakınlığından kaçış. Dünyaya ve hayata yabancılaşmayı (çünkü amacı odur) yakalayabilme çabası vardır burada.

3. örneğim bir Osmanlı Sefaradı, **Elias Canetti** olacaktır.

Anılarının ilk cildinin başlığı "*Kurtarılmış Dil*"dir.

Hangisidir bu kurtarılmış dil? Akla ilk Ladino geliyor. İspanya'dan kovulurken yanlarına alıp götürdükleri, yüzyıllar içinde yeni vatanlarında çoğalta eksilte yaşattıkları Ladino Sefaradların kurtarılmış dili sayılabilir elbette, ancak Elias Canetti'nin yazar olarak kurtarılmış dili o değil.

Anne ve babası, her ikisi de Avusturya'da öğrenim görmüş, evde çocukların anlamasını istemedikleri her şeyi Almanca konuşurlarmış. Genç anne, eşinin âni ölümü ardından, - artık Manchester'dalar-, bir tür histeriyle, ölümü inkârla belki, beş yaşındaki büyük oğluna o dili birkaç haftada öğretir. Öyle der Elias Canetti: Almanca'yı birkaç haftada söktüm.

Bu "*kurtarılmış dil*", Elias Canetti'yi yazıya kazandırırken, sadece kardeşlerinden değil, (**Jacques Canetti** tümüyle Fransız kültürüdür, iyi bilinen bir Fransız müzik adamıdır) kanımca başka şeylerden de koparır, eksiltir onu...

Ancak bugünkü sunumumun esas konusu o da değil.

Bugüne hazırlanırken, benim için daha yakıcı bir alana dalmanın aciliyetini hissettim ve paneller dizimizin sonuna bırakmayı planladığımı başa aldım.

Türkiye’de 50 kuşağının, ilk eserlerini 1950’lerde vermiş yazarların Türkçeyi çok iyi kullanmakla övündüklerini biliyoruz. Hâlâ o kuşaktan kimileri, “bugünkü tüm yazarlara kırgımım” filan der; Türkçeyi iyi kullanmadıklarını ima ederek... Sanki Türkçenin sahipleri o kuşak, sonradan gelenler de adabı muaşeretten yoksun konuklarmış gibi.

Virgül dergisinin 2004’te çıkan 79. sayısında, edebiyat eleştirmeni **Füsun Akatlı** kendisiyle uzun bir söyleşiyi şöyle noktalar: “*Türkçesi biraz düzgün olan, hatta o bile olmayıp yazı yazan pek çok insan görüyoruz artık; eskiden bu kadar çok görmezdik. Türkçe bilmeyen insanlar eskiden gazetede yazı yazamazdı. Şimdi yazabiliyor. O cahil ve cüretkârları okuyup Nermi Uygur’u da okuyup ikisine de deneme diyen insan varsa, o tür yazar da var olmaya devam edebiliyor.*”

Daha geriye gidelim. 1 Şubat 1982 tarihli **Milliyet Sanat**’ta, **Ferit Edgü**’nün köşesinin üst başlığı “edebiyat söyleşileri”. O hafta aslında söyleştiği kimse yok. Kendi kendisiyle söyleşip itirazlarını sıralamış. Örneğin iletişim yerine iletim sözcüğünü önermiş. Ve kısa bir alıntı:

“Benim kalemi elime aldığım yıllarda (1950’li yıllar değil, 1950’lerde) Ataç adında bir eleştirmen vardı, dil konusunda kuş uçurtmazdı. Bizler de, Ataç bir yanlışımızı bulacak diye, elimizden gelen dikkati gösterirdik yazarken. Ataç öldü. Şimdi hemen herkes, özellikle genç yazar ve eleştirmenler, bildiğince (daha doğrusu bilgisizce) yazıyorlar. Üstelik yazdıklarını yayımlayan yaymanlar da buluyorlar. Yazımın başlığı olarak bir tehlike çağrısını SOS’i seçtim. Dilini koruyamayan bir ulusun, ulusal bütünlüğünü koruyamadığına inandığım için.”

Bu arada, kible olarak seçilmiş Ataç, kuşkusuz daha az milliyetçi olduğu için değil, belki sadece daha sanatçı olduğu için, şöyle de yazmış biridir: “*Severim dillerini bu yurdun*”. Bu yurdun dilleri diyen çok kişi yoktur tabii eleştiri dünyamızda, ne o sıralar ne daha sonra...

Ataç devam ediyor: *Azınlıkların konuşmalarıyla sizin gibi ben de eğlenirim, ama şöyle gelin de fısıldayayım kulağınıza: Rumun Türkçesine, Ermeninin Türkçesine de bayılırım. Ne de olsa alışıklık var, bu topraklarda duya duya kulaklarımız dolmuş, aramam desem yalan olacak.”*

Üstenci tonu algılasak da, alttan alta bir “ah”, acabalar, belki pişmanlıklar, “biz ne yaptıklar” da kendini duyurmuyor değil... Bu kadarını bile kıymetli buluyorum.

Bu arada, Türkçesiyle övünen 1950 kuşağının doğum ve çocukluk yıllarının 1930’lara denk geldiğini de gözden kaçırmayalım.

Hrant Dink Vakfı’nın 24-25 Kasım 2017’de İzmir’de düzenlediği Tarih Konferansında **Aleksandros Labru**’nun tebliğinin adı, **1934 yazında İzmir: “Vatandaş Türkçe Konuş”** tur.

Bir bölümü **Agos**’ta da çıkan tebliğden öğrendiklerimiz şöyle:

O yıl İzmir Halkevi Başkanı, Türkçe konuşmayanlara karşı bir kampanya için lise öğrencilerini seferber eder. Her okulun temsilcilerinden oluşacak bir komite haftada iki Halkevinde toplanacak, seçilen öğrenciler duvarlara afiş asacak, kahvehanelerde konuşmalar yapacak, Türkçe konuşmayanları Türkçe konuşmaları için uyaracak.

Uyarılara uymayanların eline bir kart tutuşturulacak. Kartta şöyle kınayıcı cümleler:

“Yurttaş, Türksen Türkçe konuş, “ Türkü seven onu sayar, Türkçe konuşur”, “Türkçeden başka dil konuşan Türkü incitir”.

Sadece 1927’de 34’te, 40’larda değil, 1964’te de Yunan tebalı Rumların Türkiye’den sürülmesinde Milli Türk Talebe Birliği öncü rol oynar. Ve her durumda gerekçe hazırır: heyecanlı gençlerimizi zaptedemiyoruz.

Son parantezim, bir başka coğrafyadan...

Kafka’nın günlüğünde “**küçük edebiyatlar**” deyişi geçer (“**die kleinen Litteraturen**”). “Küçük edebiyatlar” derken Kafka, neyi kast eder? Prag’daki elitler ve bizatihi kendisi, bir büyük edebiyatın dili olarak gördüğü Almanca yazar mesela, ama Çekoslovakya’nın kırsal kesiminde Çekçe yazan Yahudiler de vardır ve de Yahudi olmayan Çekler. Sonra Varşova’da Yidişçe yazarlar... Hem sempati hem azıcık küçümseme duyar Kafka, bu “**küçük edebiyatlar**”a. Onları içe kapanık, yeteneklerin çok fişkırmadığı edebiyatlar olarak görür ama dinamik bir tartışma ortamı yarattıklarını da teslim eder. Kafka’nın Fransızca çevirmeni **Marthe Robert**, yıllar sonra bu deyişi “**minör edebiyatlar**”a dönüştürür, çevirisinde. Deleuze ve Guattari de, bir bakıma bu epeyce serbest tercüme “**minör edebiyat**”ı alırlar, onu ters yüz edip Kafkayı da içine katarlar, Kafka’nın öncü eserini, eserin biricik özelliklerini kendi yarattıkları minör edebiyat kavramıyla ilişkilendirip analiz ederler; böyle bir ilginç önermeyle ortaya çıkarlar, 70’lerde.

Kafka’nın “**küçük edebiyatlar**” deyişine romancı Kundera da eğilir (Kundera gene önemli bir anadil sürgünü ve de Kafka’nın hemşerisidir). Deleuze ile Guattari’ninkinden gayet farklı bir okuma olur onunkisi... “Küçük edebiyatlar” ortamının yazarlar üzerindeki baskıya dikkat çeker Kundera ve der ki:

“Küçük ulusları büyük uluslardan ayırt eden yurttaşlarının sayısı değil, daha derinde bir şeydir: Öz varlıkları kendiliğinden bir kesinlik taşımaz onların nezdinde, hep bir soruyu, bir riski barındırır... Polonyalılar, İspanyollar kadar kalabalık bir ulustur. Ancak İspanya, varlığında hiç tehdit edilmemiş kadim bir güçtür, oysa Tarih’in Polonyalılara öğrettiği, varolmamanın ne demek olduğudur.

Varlığıyla ilgili endişeler taşıyan küçük ulus, edebiyatın sunduğu her onaydan beslenir, ancak sanatsal yaratıyı sadece bu yegâne rolle çerçeveler”.

Türklerin büyük ve şanlı bir ulus olduğunu hepimiz biliyoruz. O zaman soralım: Acaba niçin, Türkçe ve yurdun dilleri söz konusu olduğunda, Kundera’nın deyişini ödünç alırsak, ülkenin birçok katında, varlığıyla ilgili hâlâ muazzam endişeler duyan bir küçük ulusun tikleri ve takıntılarının dışavurumuyla karşı karşıyayız?